

ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ СУҒОРИЛАДИГАН ТУПРОҚЛАРИНИ БАҲОЛАШ (ДАНҒАРА ТУМАНИ МИСОЛИДА)

Кимсанов Иброхим Хайитмуродович

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти Агрокимё ва тупроқшунослик кафедраси доценти, қ.х.ф.н.

Жўраев Алижон Абдуғаниевич

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти Агрокимё ва тупроқшунослик кафедраси катта ўқитувчиси, қ.х.ф.ф.д.

Абдукодиров Хайрулло

Марҳамат агротехнологиялар техникуми ўқитувчиси

Аннотация: Қишлоқ хўжалигида суғориладиган тупроқларнинг баҳолашда асосий мақсади тупроқнинг унумдорлигини ва тупроқ хоссалари хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда экинларга ҳосилдорликни белгилашда муҳим аҳамиятга эгадир. Ҳамда тупроқ унумдорлигининг доимий мавсумда бир меъёрда сақлаш

Калит сўзлар: тупроқ, баҳолаш, шўрланиш, мелиорация, унумдорлик, центнер, класс.

Тупроқ бонитровкаси – тупроқ сифати ва табиий унумдорлик даражасига қийосий баҳ бўлиб, кўп жиҳатдан экинлар ҳосилдорлиги билан боғлиқ бўлган тупроқ хоссалари вахусусиятларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади ва натижаси балларда ифодаланади.

Суғориладиган тупроқларни сифат жиҳатдан баҳолашда унинг механик таркиби шўрланиш даражаси ва ва типлари, тошлоқлиги, гипслашганлиги, эрозия жараёнлари ювилганлиги, гумус, озиқа элементлари билан таминланганлигига бошқа бир қатор ҳоссалари этиборга олинади ҳамда тупроқлар 100 балли ёпиқ шкалада баҳоланади.

Туманда суғориладиган қишлоқ хўжалик ер турлари тупроқларининг унумдорлиги ва сифат кўрсаткичларини баҳолаш ишлари 2010 йилда бажарилган бўлиб, туман бўйича ҳисобланган ўртача балл бонитети 60 бални ташкил этади.

Тумандаги қишлоқ хўжалигидан фойдаланиш учун яроқли суғориладиган ерларнинг маҳсулдорлиги бўйича тупроқ унумдорлиги потенциал имкониятларини ҳисобга олган ҳолда улар сифати бўйича ўнта класс, бешта кадастр гуруҳига бирлаштирилади.

Тумандаги жами суғориладиган ер майдони 19114.3 гектарни ташкил этиб, сифати бўйича учта кадастр гуруҳга бирлаштирилди [1,2,3].

Биринчи кадастр зона (гуруҳ) га 3-4 класга мансуб ерлар киртилган. Бу ерлар суғориладиган ерларнинг камроқ қисмини бўлиб, қишлоқ хўжалигининг

фаол ўзлаштирилаётган ва маданийлаштирилаётган ерлардир. Бу гуруҳга кирувчи ерларнинг хоссалари нисбатан турғун бўлиб, ҳаммаси суғоришга яроқлидир. Шу билан бирга бу ерларга экиладиган экинлар турлари чекланган. Бу кадастр зонадаги (гуруҳ) ерларнинг тупроқлари шўрланган, шамол эрозиясига учраган. Тупроқлари сифати бўйича ўртачадан паст бўлиб, 21-40 балли ерларни ташкил этади.

3 ва 4 класс га кирувчи суғориладиган ерларнинг умумий майдони 1663.4 га ни ташкил қилади. Бу класс тупроқлар Данғара туманининг ҳамма ММТП ларида тарқалган, айниқса ўртачадан паст (ИИИ-В) бундай ерларнинг энг кўп майдонлари Найманча (652.3 га) Худойбердиев номидаги (628.8 га) Сирдарё (333 га) ММТП ларида жойлашган.

Иккинчи кадастр зона (гуруҳ) га 6 ва 5 классдаги ерлар киритилган. Бу ерлар етарли даражада маданийлаштирилган, янгидан суғориладиган ва қисман эскидан суғориладиган ерлардир. Сифати бўйича бу ерларнинг тупроқлари ўртача бўлиб бонтет балли 41-60 га тенг.

Хозирги замон деҳқончилигида бу тоифага ерларда маданий – мелиоратив, жорий ишлар билан бир қаторда, куритиш, шўрсизлантириш, эрозияга қарши мелиоратив ва агротехник тадбирларини амалга ошириш орқали, ердан тўғри фойдаланиш технологиясини узоқ қўллаб тупроқларнинг янги сифатларини пайдо қилишга эришиш мумкин агар бу классдаги ерлардан нотўғри фойдаланилса (хаттоки) вақтинча маданийлаштириш жараёни тўхтаб қолишдан ташқари тупроқ деградацияси бошланиб, гумус ва озуқа элементларини миқдори камайиб, нишабли ерларда эрозия жараёнларининг бошланиши ва тупроқ унумдорлигини пасайиб кетиш ҳолатларга олиб келади [4,5].

5 ва 6 класс ерларнинг умумий майдони 574.3 гектар суғориладиган қишлоқ хўжалик ерларини ташкил қилади. Бу классдаги ерлар Данғара туманининг асосий ер майдонини ташкил қилиб, ўртача сифатли (5-6) ерлар Мулкбод (809.3 га) Найманча (731 га) Истиқбол (782.9 га) Худойбердиев (771 га) Сирдарё (1440.2 га) ММТП лари суғориладиган майдонларнинг катта қисмини эгаллайди.

Тўртинчи кадастр зонага (гуруҳ) га 61-80 балда баҳоланган, маданийлаштирилган (ескидан суғориладиган ва янгидан суғориладиган асосан ўртача маданийлаштирилган), сифати бўйича яхши ерлар киритилган. Бу ерлар узоқ муддатдан бери суғорилайтги ёки маданийлаштирилаётгани туфайли, тупроқ хоссалари яхшилланган ва унумдорлик даражаси сезиларли даражада ошган. Далалар яхши текисланган ва техника воситалари ёрдамида яхшилаш усчун қулайдир. Бу гуруҳларда тупроқ унумдорлиги ва ишлаб чиқариш қобилиятини пасайтирувчи салбий омиллар, яни гумус миқдорининг пастлиги, озиқа моддаларнинг камлиги, шамол эрозияси, иккиламчи шўрланич жараёнларининг тасири жуда камдир. Қишлоқ хўжалик ҳамма турларини

экишга яроқли, фақат агротехика ва мелиоратив тадбирларга риоя қилиш талаб этилади.

Ерга қилинган харажатлар ўз натижасини тез кўрсатади. Пахтанинг ўртача норматив ҳосилдорлиги 28 сентнерни ташкил этиб сифати паст ерларга қилинган харажатлардан кам харажат талаб қилади. 7-8 класс ерларнинг майдони 11709.6 га суғориладиган қишлоқ хўжалик еларини ташкил қилади. Бу ерлар туманнинг эскидан суғориладиган ерларида жойлашган. Яхши (7-8) ерларнинг энг кўп майдонлари Сирдарё (2683.7 га) Найманча (2629.5 га) Ишонч (1899.3 га), Мулқобод (1001.1 га) ММТП ларида аниқланди [6,7].

Тўртинчи кадастр зона (гуруҳ) ерларига қадимий шаҳар қишлоқлар атрофидаги тупроқлар киритилган. Бу ерлар эг юқори унумдорликка эга бўлиб, хоссалари деярли турғундир. Тупроқ сифатига салбий омиллар деярли тасир кўрсатмайди. Қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлиги ўзгармайди.

Туманда баҳоланган суғориладиган қишлоқ хўжалик ер майдонлари 19114.3 гектарга тенг бўлиб, ўртача балл бонитети 60 балл билан баҳоланди.

Фарғона вилояти Данғара тумани

№	Массивлар номи	Ёмон ерлар		Ўртачада паст		Ўртача ерлар		Яхши ерлар		Энг яхши ерлар		Суғориладиган ерлар	Ўртача балл бонитети
		1-класс	2-класс	3-класс	4-класс	5-класс	6-класс	7-класс	8-класс	9-класс	10-класс		
		0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	8-90	90-100		
1	Сирдарё				333.0	1028	372.2	2683.7				4416.9	57.4
2	Найманча				652.3	599.1	131.9	755.3	1874.2			40128	61.7
3	Ишонч					649.7		1128.3	771.0			2549.0	62.8
4	Мулқобод				49.3		803.9	1001.1				1854.3	61.7
5	Истикбол					376.8	406.1	274.3	452.9			1510.1	61.1
6	Данғара					131.4	233.7	1175.1	444.6			1984.8	66.0
7	Х. Худойбердиев				628.8	698.0	73.0	460.2	688.9			2548.9	54.3
8	Урмон хўжалиги жами					220.4	17.1					237.5	44.0
9	Жами				1663.4	3703.40	2037.9	7478.0	4231.6			19114.3	60

Қишлоқ хўжалик экинини ҳосилини аниқлаш учун бир бални ҳосилга мувофиқ қийматини жойнинг балл бонитетига кўпайтирилади. Бир баллнинг ҳосилга тўғри келган қийматини аниқлаш учун республика бўйича олинган ўртача максимал қишлоқ хўжалик экинини ҳосилини (40 сентнер га) миқдорини энг унумдор тупроқ) кўрсаткичига бўлинади 100 балли (энг унумдор тупроқ) кўрсаткичига бўлинади [8,9].

70 балли тупроқлар учун ғоза ҳосилини ҳисоблаш қуйдагича бўлади.

$$70 \cdot 0.40 = 0.28 \text{ сент/га}$$

80 балли тупроқлар учун буғдой ҳосилини ҳисоблаш қуйдагича бўлади.

$$70 \cdot 0.60 = 48 \text{ сент/га}$$

Энг яхчи тупроқларда қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлигини ва бир баллнинг қиймати кўрсаткичлари жадвалда келтирилган.

Энг яхши тупроқларда қишлоқ хўжалик экинларнинг ҳосилдорлиги ва бир баллнинг қиймат кўрсаткичлари.

Экин тури	Республикада ўртача максимал хосилдорлик	1- Баллнинг мувофиқ қиймати	ҳосилга
Пахта	40	0.40	
Буғдой	60	0.60	
Арпа	75	0.75	
Дон учун маккажўхори	80	0.80	
Бошоқли донлар соф ҳолда	60	0.60	
Бошоқли донлар қоплама ҳолда	25	0.25	
Силос учун маккажўхори	650	6.50	
Илдизли озиқбоп экинлар	950	9.50	
Бир йиллик ўтлар (кўк масса)	300	3.00	
Оралиқ экинлар (кўк масса)	250	2.50	
Картошка	125	1.25	
Сабзавотлар	350	3.50	

Туман суғориладиган ер майдонларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва унумдорлигини сақлашга оид қуйдаги тавсияларга амал қилиниши керак. Тупроқ мелиоратив ҳолатини яхшилаш учун тупроқ шўрини ювиш муҳим тадбирлардан ҳиссoblанди. Бу борада хайдалиб, яхши текисланган майдонларда олинган чекларга сув бостириш йўли билан тупроқ шўрини ювиш, бу тадбирни ўтказишдан олдин барча мавжуд коллектор - зовур тармоқларини ишчи ҳолига келтириш (тозалаш) тупроқнинг шўрланганлик даражаси, тузлар химизими механик таркиби, сув ўтказучанлик хоссалрини ҳиссoblга олган ҳолда, шўр ювиш мейёрларини белгилаш муҳим аҳамият касб этади. Шўр ювиш ишларини куз-қиш ойларида ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Енгил меҳаник таркибли тупроқларда табиийки оғир меҳаник таркибли тупроқларга қараганда тузлар осон ювилади. Юқоридаги ҳолатларни ҳиссoblга олган ҳолда, шўр ювиш нормаларининг оптимал кўрсаткичларини кучсиз шўрланган оғир меҳаник таркибли тупроқларда 8-10 (12-15) минг м³ миқдорида белгиланиши зарур [10,11].

Туманда тарқалган гипсли тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва уларнинг унумдорлигини ошириш алоҳида тадбирлар мажмуасини талаб этади. Бундай оғир мелиорацияланувчи тупроқларда ерларни чуқур хайдаш, органик ўғитлар солиб шўр ювиш ишларини сифатли ўтказиш яхши самара беради.

Шўхли ва арзиқли ўта зич сементлашган ва ўта унумдорлиги паст, юқори қатламларида 40-60% карбонатли бирикмалари ва 20-30 % дан 70% гача гипс бўлган тупроқлар мелиорацияси асосан, шўх ва арзиқ усти қатламларини чуқурхайдаш йўли билан амалга ошириб боришидан иборат..

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. “Давлат ер кадастрини юритиш учун тупроқ тадқиқотларини бажариш ва тупроқ хариталарини тузиш бўйича йўриқнома” (ИМХ-27-002-13, “Ергеодезкадастр” давлат кўмитаси, Тошкент, 2013-йил).
2. “Шўрланган ерларни хариталаштириш, ҳисобга олиш ва шўр ювиш меъёрларини аниқлаш бўйича услубий кўрсатмалар” (Тошкент-2014-йил). Қўзиёв Р.Қ., Сектименко В.Е., Исмонов А.Ж.
3. Эффективность способов внесения азотных удобрений на хлопчатнике в зависимости от технологии полива в условиях сероземно-оазисных почв пояса типичных сероземов. Кимсанов Иброхим Хайитмурадович. Автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата сельскохозяйственных наук, 1996.
4. Усвоение калия питательных веществ сахарной свеклы при различных способах посева и норм минеральных удобрений. АА Жураев. Передовое развитие современной науки как драйвер роста экономики и социальной сферы. Стр 321-325.
5. Root system development and its activity. И Рўзиёв, А Жўраёв, Д Нумонова, И Кимсанов. Holders of reason 1 (1), 116-125.
6. Бугдой ўсимлигидаги қорақуя касаллигини олдини олишда хар хил меъёрдаги калийли ўғитларнинг самарадорлиги. И Рўзиёв, А Жўраёв, Д Нумонова, И Кимсанов. Holders of reason 1 (1), 143-152.
7. Андижон вилояти Улуғнор тумани Улуғнор массиви суғориладиган ерларининг шўрланиши даражаси бўйича тавсифи. И Рўзиёв, А Жўраёв, Д Нумонова, И Кимсанов. Holders of reason 1 (1), 660-666
8. Khakimova K., Yokubov S. CREATION AND MAINTENANCE OF STATE CADASTERS IN THEREPUBLIC OF UZBEKISTAN //Innovations in Science and Technologies. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 85-93.
9. Yokubov S. SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THEDEVELOPMENT OF MAPS OF THE LEGAL STATUS OF STATE LANDCADASTERS IN THE TERRITORY USING GIS TECHNOLOGIES //Innovations in Science and Technologies. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 80-84.
10. Yokubov S., Burhonova M. TUPROQ GUMUSINING HOSIL BO 'LISHI HAQIDAGI ASOSIY NAZARIYALARI. TUPROQNING UMUMIY FIZIK XOSSALARI //Biologiyaning zamonaviy tendensiyalari: muammolar va yechimlar. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 715-717.
11. Yusufovich G. Y. et al. The use of remote sensing technologies in the design of maps of agricultural land //Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences. – 2023. – Т. 23. – С. 17-21.